

14
Балк (1875) 60741
Балк 1768
Капа
4с (Балк) 6075.6
А5052
С.С.С.Р.

ALILANЬ UMAR

ЇАНЬ ҚАРАҒАЈ-МАЛҚАР ELIBLE

К Р .

Проверено 1963 г.

Издано
1930 г.

Bytyn dynjanь proletarlarь. birlesigiz!

Alilanj Umar

ЇАНЬ QARACAJ—MALQAR

ELIBLE

QILMI KÖTRXANƏ

HAU...OTTEKA

No

Qazda—Kazanj

192ETIENIV 4-CY CЬQDANЬ.

Б.з.л.к.1768

ИЗДАНИЕ ОБЛАСТ. КАРАЧ. ИЗД.

ИСПОЛНЕНО ПО ЗАКАЗУ КРАЙ. НАЦ. ИЗД.

КИСЛОВОДСК

1930 г.

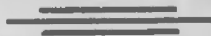
К.-Б.А.С.С.
Республиканская библиотека
им. Н. К. Крупской
гор. Кисловодск

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Умар Алиев

**НОВЫЙ
КАРАЧАЕВО-БАЛКАРСКИЙ
БУКВАРЬ**

**4-Е ПРОРАБОТАННОЕ И
ИСПРАВЛЕННОЕ ИЗДАНИЕ**

Горлито № 602.
Кисловодск, Типография Кар. Облиздата
Зак. № 2080—2000—30 г.

A.

Aa

Aa

A.

.az

Zz

Zz

Az

aza

azar

Zz

Az

Azu

Azar

Rr *Rr*

Ra.

Zar

Zarar

Aza

Azar

Azar

Zarar

Zazar az

Rr

Zar

Zarar

Ss

Ss

Sar

.as

Aş

Aşa

Aşar

Şaşa

Şar

Aş az

Az aşar

Aş aşar

Az aşar

Ss

Sar

Şaşa

Şar

S.....

Ss

Ss

As...

As Asar Aza Zar Azar

Asar Azsa Saz Aşasa

Aş aşasa.

Sara aza.

Azsa aş aşar

Ss Sar As Asar Aşsa

La...

Li

Li

...l

Al Ala Alar Sal

Sala Alsa Salla Salsa Alaşa
Aşala Aralaş Aralaşa Aşla

As sal. Alaşa aşar. Aş az aşaiş
Ala alaşa alallar.

Al Al Sal Ala

Qalaq

Qq

Qq

Qaz

Aq Saq Qaq Qaş Qaz Qal
Qar Qala Qara Qazaq Qarar

Saqal

Arqa

Sarqa

Aq qar.

Qara qaş.

Aq saqal.

Qara alaşa.

Az sarqa.

Aş az qala.

Ala qala salallar.

Q q Qaq Qaş Arqa

Oraq

O o

O o

Qol

Ol Or Ora Oz Ozar Oq Qol

Zor Qoş Oqa Qoşa sol

Oraq ora. Aq qol. Ala oqa.

Ala qoş sala. Ol aş ala.

O o Ol Oqa Qaş Col

Maral

M m

M m

Qama

Alma	Qalma	Azma	Asma
Salma	Alama	Azama	Qalama
Salam	Oqam	Oram	Qarmaq
Soqmaq	Soqma	Maqa	Şaşma
	Salma	Salmam	

Qara qama. Alma alama. Soqmaq oram.
Salam salama. Orağ orama.
Qarmaq salama. Oqa alma, qalam al.
Ol alma aşar

Am *Maral* *Alma*
Qalam.

Qazan

N n

N n

Nal

Qan San On Ana Sana Sanar
Qonar Qanar Onar Qazan
Arqan Qonaq Zarlana

Qazan qara. Qara qama. On oraq.
Qonaq alma aşar. Anam qazan asa
Ol nallar ala.

1) Qaz-qazlar. Qazan-qazanlar. Alma-? oraq-? qarmaq-?
arqan-? qonaq-?

Ni Nil On San Qan

..v

Vv

Vv

Uu

Uu

Ulaqla

Un Ur Uzun Ulan quv Suv
Qum Quş Qulaq

Qara quş. Uzun ulan. Ullu qulaq.
 Anam un ala. Mussa qarmaq sala.

2) Qazanlar-qazan. Almalar-alma. Suvlar-? quşlar-? almalar-?
 qazlar-?

Uu Uuqla Qum
Ur Or Bur

Cana

Cc

Cc

Cac

Ac Qac Cac Bal Caq Cana
 Qaca Aca Qacma Canam

Colağ	Qumac	Qulac	Caca
	Comaca	Cara	

Uzun cac. Ullu cara. Ol acuvlana.
Anam cana ala. Anam urluq caca.
Alma aşasam ac qalmam.
Mussa aman cala.

3) *Ac-acma.* *Cal-? as-? qoş-? soq-?*
qac-? ac-?

Cc Cana Cwc

T t

T t

At

Tav

At Sat Qat-Qat Ot Aşat
Qarat Sanat Atlar Qartlar
Tar Taz Tal Taraq Toqmaq
Ton Tuz Tut

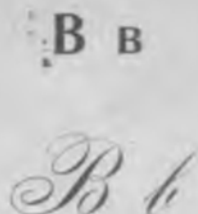
At ala. Qol tala. Qaz sata.
Atam cana tarta. Anam oram tazalar:
Loqman tanalar sata. Tatuv taraq ala.

4) Soqma-soq. Satma-? atma-? tartma-? salma-?
acma-? qosma-? orma-?

Tt Tar At Tuz Ot

Balta

Arba

Bal Baş Baq' Bar Bur Boş
Buz Tav Taba Cava Qav Sav
Arba Arbaz Bala Balta Boran
Bazar Bulut

At cava. Bal al. Qurc balta.
Soltan balta sata. Anam taba ala.

Anam arbaz tazalar. Atam arba ala.

Anam oraqqa bara.

Buzovlar qulaqqa qacallar.

5) *Ac-acma-acmam. Sal-ը-ը sat-ը-ը at-ը-ը*
tart-ը-ը

B l Balta Arba

Պ Պ Չ Չ

Բաթա

Գոմար

Աթա Դաթա Ըաթա Տոթա Աթև
Գաթև Տոթև Բաթանա Գաթա
Գոթև Աթար Գոմար
Դաթա Բաթա

Aqac taraq. Tamqa sala. Suvqa bara.
 Anam tartma soqa. Atam atlaqa
 tamqa sala. Loqman bazarqa bara.
 Aqac butaqqa quş qona. Buqlala
 turusalla.

6) *Acma-acmam-aş. Tartma-ş-ş barma-ş-ş*
caşma-ş-ş qalma-ş-ş

Ç ç Buqa

It

I i
Ti
J j
Ş ş

Taj

It Tiş Qoj Iş Ic Bic Bir
 Biz Miz Siz

Itni ura. Bajtal taj tabar. At tiş uzun boladъ.
Batal bir tişi taj satar. Atam qoj sojar.

7) Oram-oramqa. Qoj-? Arba-?

23652

Ti Ti It Mix Taj Bol

n

n

Toņuz

Qoņurav

Бал к. 1768

Tan	—	An	On	Min	Atan	Anan
Anna		Sanna	Manna	Canan	Balan	
		Qana	Baltan	Baņanan		

On qol. Tañ ata. Canañ bardı. Atam sabıñı
suv sala. Osal bolsañ oñmazsa. Tonuñ manña
tar bolur.

8) *Ata-atam-atañ. Ana-?-? cana-?-? arba-?-?*
alma-?-? balta?-?

ı Tañ Min

Dorbun

D d *D d*

Orundıq

Adam Oñda Ajda Avda
Bavda

**Başda Tavda Tavdan Acdan
Taşdan Baqadan**

Atan tavdan avdu. Anam oraq ordu. Atan
oramada turadı. Anan savqa ijdi. Duniyada
qyjnalmaqan baş tutmaz. Aqacqa barama.

9) *Oram-oramda-oramdan.* *Aqac-?-?* *Cana-?-?*
at-?-? *tar-?-?*

D d Dordun Onca

Ь Ъ Ї ъ

Calqь

Арь Тарь тыть Сыз Qьз Carьq
Calqь Cавьr Tamсь Taşсь
Ьndьr

Агъ варма. Тагъоа. Тытыр вля сыз. Агъ
къз. Атам ындьрда ашыкъ суурадъ. Qurnaşym
syrtda calqь caladъ. Qьzla ьşьqda olturadьla.
Cavьrlarьm vля aqacqа varama.

Nart səs: 1) Ataңb valasb volmada, adamnb valasb vol.
2) Urunu artb quru.

Çomaq: 1) Aqadb-aqadb boşalmajdb, cavadb-cavadb taşajmajdb?*

Ç o Endo Calqo

Kışdik

K k

Kk

Karьndaşla

Kim Kiik Kiim Kişi Kitab
Maktab Kir Kendir Kişdik

*) Barqan suv.

Kişdik maqradь. Bu kişi kiimidi. Kıtavнь casma.
Maktavdan qasma. Kişi kitabьn alma. Kirit
ulludu

Nart söz: 3) Otsuz çalьn ьolmaz.

4) Soqur tavuqqa ьarьda tarь.

Çomoq: 2*) Başьbьzda ala kiiz, sav dunjaqa kьryne.

1) Qazan-qazandan. Aj-? tuzaq-? arəaz-? ьazar-?
aqac-? tabaq-? taraq-?

K k Kiik Kişdik

Esek

E e E e

Terek

El Ber Ter Kel Kelin Kerek
Ertde Terek Cecek Celek

Bilmek Elek Eşek Cemer Emer

Aş biser. Anam alma veredi. Elde kelin kelti-
redile. Cecekci cecek sala. Atam eşek bía
aqlıacdan otun keltirdi. Qolu cemer arıv eter
Buzov anasın emer.

Nart söz: 5) Tatlı tilli qozu eki ananb emer.

6) Birlikde tirilik.

Çomaq: 3) Eki anaqa on bala, balalanb varbnada bir at atala?*

*4**) Temir bznndan bara kıimde buqlb qala?*

Oquv

Ulanlaqla tıjınsıb oquv, qızlaqlada tıjınsıbdı. Ne
ışdeda kerek: oquv, oquv, oquv.

11) Eşek-eşekle. Kelin-? Kerek-? Er-? Elek-? Celek?

E e Eşek Terek

*) Бармаqlадыла.

**) Халъ.

ҒЫЛҒ

G g

G g

Ғаға

Eger Egiz Segiz Ceget Xulgu
Begene Tegene Gebenek

Eger itle. Egiz qarnaşla. Undan xulgu al.
Atamъ gebenegi bardъ. Egecim cegetde
nanъqla izlejdi.

Nart söz: 7) Elis degen eige boluşur.

8) İşlemegen tislemez.

Çomaq: 5) Menda, senda daqьda eķiēizda, nenca bolaēēz?*

G g Gьlьlь Ғаға

*) Eki.

Əgyzle

Ə ə

Ə ə

Bərک

Ət Kəl , Tələ Bəl Kəz Səz
Bərک Təşək Tək Kək

Mal ət. Samavarnъ suvun bəl. Tavqа kiikle
ərlejdile. Səz ajt. Qara kəl. Aman kəz tijdi.
Atam bərк satъв aldъ. Meni kəzlerim avrujdula.
Kəkde bulutla ajlanadъla.

Nart söz: 9) Ana kəly balada, bala kəly aqacda.

10) Ustalbq iş izlemez, ustalbq bolqan acıbq kərməz.

Çomaq: 6) Ol kəkge qaraj, adam barъ anıa qaraj.*

*12) Səzle-səz. Kəlle-? kəzle-? təşək-le-təşək. Baqanala-?
adamlar-? egecle-?*

Ə ə Əgyz Bərк

*) Qazan.

Харьыз

X x X x

Carx

Ax Carx Tarx Xata Xair
Xurma Xoria Xurula Xoş
Aşxъ Taxda Toxda Xarun
Xasan

Carx ajlanadı. Xasan xarъыз aşajdı. Xarun
xurlaqa ketdi. Xoş keldi. Aşxъ xapar ajtadı.
Qızla ijne bla xar etedile.

Nart söz: 11) Bajlbqdan bilim aşxъ.

12) At cəsa it cəsar.

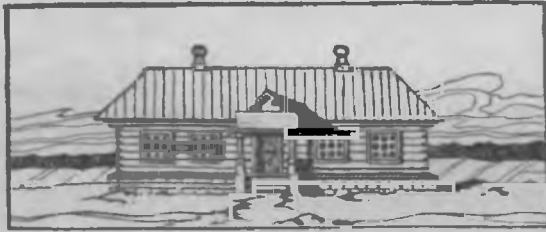
13) Ac qarənnə toq bilmez, avruqənnə sav bilmez.

Çomaq: 7*) Tərt qarnaş davlaşadla; ekist ajtadla: «xar zamanda
biz işləyibiz» deş, başxa ekisiva: «siz bizişiz ekida
atlajalmajsbz» dejdile.

X x X x X x

*) Qolla bla ajaqla.

Y y Y y

Yj

Kyrek

Yj Cyj Bery Kyj Tyj Kyjdy
Tyjdy Yjden Cyide Ysydy Tyk
Kyrek

Yjden taş tyşdy. Curuqcu cyjle aıdъ. Axmad
aqacda ysydy. Sonaj qosxa kyrekle aıbb ketdi.

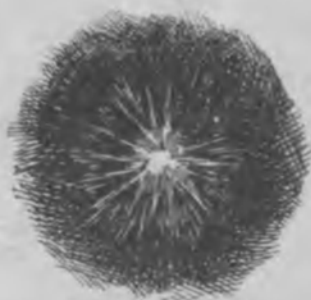
Nart cöz: 14) Kvn kormegen kyn korse, kyndyz cıraq çandırır.

15) Tauq tyşy tarb byrtyk.

Çomaq: 8) Qolsuz, ajaqsız eşikleni acadı.*

Y y Y j Kyrek

*) Çel.

Çulduz

Ç ç Ç c

Çlan

Çar Çal Çы Çьr Çer Çez
Çaj Çiv Çol Çаньvar Enci
Çatma Çамсь

Çar miikdi. Çez qumqan. Marijam bir celek
çilek çьjdь. Çajda kyn issi voladь. Qavtalь-
мь çeni tar voloqandь. Atnь çalь uzundu.
Çьrcь Qasbot çьrlajdь.

Nart söz: 16) Ariy söz çanğa azbq, aman söz başxa qazbq.

17) Dynjanь cel. buzar, adamnь söz buzar.

*18) Igi adamnь acьvu keter kьnde çavluq kevginci,
aman adamnь acьvu ketmez başb cerge cetginci.*

Ç c Çlan Çulduz

Igi xonşu.

Bir qatın qızı bla bazarqa avarıe qızına curuqla, cavluq, cevgenlik çavuv; erine köleklik, qavdallıq, şeker, albə arıa bla yjlerine paxandıla; colda qarañ bolub bıla kormegenlejlerine xavcyk tyjymcekleri arıadan tyşgendi. Qatın munu sezmegenlej vjyne qajtbə, arıadan tyşgenlej oqunaq erine „sanña köleklik qavdallıq albə qajtdım“ deş maxtanñandı—anda tyjymcekni icindedi—tyjymcek qajdadı? arıadadı,—„anda tyjymcekda, bir zatda coqau“?

— „Ov! alaj degen nedi, kim bolsada urlaımı ketdi“ deş cı-laj başladı. Bazarda bu qatınnı artından bılan xonşuları Gıavsarı çavş Çumarıq colda tysıe turqan xavcykleni koryə atın toxdatıe, albə qançıqasına qısbə vjyne kelgendida ana-sına „anam, men sanña savqala albə keldim, seni rısxına col-da bu tyjymcekni tavdım icinde bek kəş zatları bla“ deş ajt-xandı.

— Oqai! bu tyjymcek xonşubuz Axmadnı qatın Xanıjnıki bolurqa kerekdi. Ol bazardan bek kəş xavcykle albə, colda ty-cırye kelgendida, endi cı-laj turadı „ar terk eltıe ber“ dedi. Çumarıq tyjymcekni albə Axmadlaqa ketgendi.

Tyjymcekni korye quancdan cı-lamsıraj Xanıj şeker şaj etıe, keltirgen şekeri bla, çumarıqqa şaj icirıe cıbergendi.

Çomaqla 9) çerde çavajdı, ımırynde kəkny kəralmajdı. 10**) Çanı çoq kesi cırvı. 11***) Çanı ar—qanı coq.*

1) Tascı, ascı, oraqcı, mıcxıbcı, temirci, kemyrcı, tykenci.

2) Aş bışır. Bal sata. Budaj ora. Aqac çara. Tavdan taş cıqara. Kemyr sata. Temir tye.

Ylgyge: taşcı tavdan taş cıqara.

*) Tonıuz. **) Mesina. ***) Gakğ.

Fənar

F f F f

Şkaf

Fes Fəqır Fatva Fətarəja Fənar
Səfar Xəniyə Fətimət

Xəci fəs keltirdi. Duniyada fəqırlıqdan acı zat
çığdı. Xəniyə qast etib oqujdu. Atam bəvda
fənar vələ bəradı.

Nart sız: 19) Kəb acxası bolqandan kəb çuvuqu bolqan aşıxıdı.
20) At avınnıaj cır tanımaz.
21) El allında aslam catar.
Çomaqla: 12*) Çanıbdan çansız tuva, çansızdan çanıb tuva.
13**) Kəmyrsız, çalınsız çanıq cıraq bərə.

1) Aıy, bəri, alma, qojan, qaz, aqac, ətmeq.
2) Suvda çıze, aqacda ajlana.

F f Fənar Şkaf

*) Təuq vələ gəqı. **) Elektriceski lampa.

Zurnal

Z z Z z

Qamzaq

Maza Aza Azgerij Ozaj Sazna

Zemlemer çerlege maza saladь. Ус арşın bir sazna voladь. Aza bla Azgerij ekisida qarnasladьla. Azgerij zurnal, kitab oquv dunijanь bileди. Azava oqumaqandьda çuqda bilmejdi.

Nart söz: 22) Aşbqqan suv teñizge çetmez.

23) Işı çoqnu asb çoq.

24) Bolur adam on cьlbnda baş bolur, bolmaz adam qbrq cьlbnda çaş bolur.

Çomaqla. 14) Bir qalacyk bla beş egyz saбан syredile: çerleri cьmmaq, urluqlarь qab-qara, ol urluqnu rım caca ol aqblb boladь.*

Z z Aza Zurnal

Xx *Xx*

Ox-ox Xuza

Xora Xurzuk Nartyx

Matux

Xota

Xora at bek savar. Xuza bygyn bazarda kesine
xota alyb kelgendi. Xomux bla muxol bir za-
mandada onmazia. Buzda xojnux ajlandyrgoja
baraiq. Meçisu zamanda Xurzukda çañyz terek-
ge tabynnanla bolqandyła.

Nart söz: 25) *Eki quş urussala sadaqcbqa tyk tyşer.*
26) *Kəb casaqandan kəb kərgen igidi.*
27) *Teñ-teñi bla, tegene bavv bla.*

Çomaqla: 15*) *Eki ana, eki qbz, daqba qart ana qbzndan*
tuvqan bla, barısbda yc adam.
16**) *Qolsuz, ajaqsyz xar yjde, xar kyn sain tebsejdi.*
17***) *Endi boldum deş qojmaqan icib suvdan toj-*
maqan.

Xx Xota Ox

*) Qart ana, qbz, qbzndan tuvqan.
**) Sibirtgi.
***) Tybsyz celek.

Н н *Н н*

Hajda-hajda hajt de hava haman İbrahim hyner.

Hajda oqu, hajda oqu, oqumaqan soqurdu. Xar zamanda yjny havasın çaңыртырға kerekdi. İbrahim dersin igi bileği. Haman qaçыqmaј kyreşgen muratına çeter.

- 1) *Baş bla, ajaq bla, qol bla, auz bla, til bla, kəz bla, burun bla.*
2) *Çyzedile, səleşedile, tutadbla, ojlaşadbla, aşajdbla, insgejdile. kəredile. Ylgy: baş bla ojlaşadbla.*

- Nart sözle: 28) Bal tutxan barmaqın çalar.*
29) *Ozqan işden tyş igi.*
30) *Suvqa kətgen taş qarmar*
31) *Ax demegen ox demez.*

- Comaqla: 18*) Analarb ɵlyɵ cata balalarb basbɵ cata?*
19**) *Bir cuңurda miң cuңur?*
20***) *Qoşda kыcly ɵola, cajda ɵle, qacda tirile.*

*) Arqavla bla arabla.
**) Ojmaq.
**) Qar.

Lampa

P p

P p

Pil

Köpyr Çapraq Arpa Lampa
Parij Qarxaq Çapraq Appa
Qavxan

Köpyr ojuıqandьda suvdan ətalmajdьla. Çapraqla Sarqaloqandьla. Arpa undan anam ғырçын etgendi. Lampa çarьq çanadь. Parij itni artьq ыр-naqlarь voladь. Çaqafar qarxaq vaşьnda çaşla bla tov ьjnajdь. Çarxaqnь qaqla. Appa çьr etedi. Bery qavxanьa tysgendi.

Nart söz: 32) Kesi ete bilmegen řiři ajtxannь syjmegen.

33) Cьььqibqьnda ьygylmegen qazьqlьqьnda ьygylmez.

Çomaqla: 21*) Suvqa řirse bir ьola, suvdan cьqsa miř ьola.

22**) Qazandan qara, qurdan aq, oraqdan muřgur, oqdan tyz.

*) At qujruq.

**) Сақьнçik.

Џањъ qaracaj elible.

A a <i>Aa</i>	B b <i>Bb</i>	C c <i>Cc</i>	Ç ç <i>Çç</i>	D d <i>Dd</i>
E e <i>Ee</i>	F f <i>Ff</i>	G g <i>Gg</i>	Q q <i>Qq</i>	H h <i>Hh</i>
I i <i>Ii</i>	J j <i>Jj</i>	K k <i>Kk</i>	L l <i>Ll</i>	M m <i>Mm</i>
N n <i>Nn</i>	ŋ <i>ŋ</i>	O o <i>Oo</i>	Ө ө <i>Өө</i>	P p <i>Pp</i>
Q q <i>Qq</i>	R r <i>Rr</i>	S s <i>Ss</i>	Ş ş <i>Şş</i>	T t <i>Tt</i>
U u <i>Uu</i>	V v <i>Vv</i>	X x <i>Xx</i>	Y y <i>Yy</i>	Z z <i>Zz</i>
Ž ž <i>Žž</i>	Ь ь <i>Ьь</i>			

Qaracaj tîl.

Bizni tilibiz qaracaj tildi. Biz qaracajca sëlese-
biz. Endi biz qaracajca oqurqa, çazarqa yrendik.
Endi biz bu til bla çazylan kitabianъ varsъnda
oquv başlarbъz.

Biz bilimii adamla volur ycyn bek kœv oqurqa
kerekbiz.

Qaracaj til.

Bolşevikle kelgenlej
Bizge tenlik berdile.
Tilbizde oqurca
Endi kynle keldiile.

Tilbizde oqurqa
Çazarqa yreneik.
Uaq-uaq varъsъn
Oquvlanъ bileik.

(A. Biçilanъ).

1 (bir), 2 (eki), 3 (yc), 4 (tœrt), 5 (beş), 6 (altъ),
7 (çeti), 8 (segiz), 9 (toquz), 0 (nul), 10 (on),
11 (onbir), 12 (oneki), 20 (şirma), 30 (otuz), 40
(qъrq), 42 (qъrq-eki), 50 (elli), 100 (çyz), 1000 (min).

Çaşlanь көзlygy.

Bir çaşьq atasьнь көзlyk salьв kitav oquqanь көргendi. Ol: „Atam, menida oqurum keledi, manada көзlykle alьв versenа“ degendi. Atasь: „Aşь çaşьm, aşь, men sanьa çaşьqlanь көzlygyn alaim“ degendida çaşьqqa çanь qaracaj elivleni alьв bergendi.

Syryvcy bla kitav.

Bir syryvcy qoşqa ketiv vara çolda bir kitav tavxandь. Quanьв kitavнь alьв oquqqa murat etkendida, çuqda tanьmaqandь. Syryvcy acvlanьв kitavнь çerge taşlav: „aman kitav, alimni көsen cartla-redin, meni көrgeniñdeva til tutasa“! dev kitavxa aiv etgendi.

Nart söz: көzynde teregi bolqan cөw bolqanьa soqur,—soqur dejedi.

Kitavcъq bla savijle.

Tört, beş savij çovvı volub
Bir turusxa çyldyla.
Kitav tutxan vircigini
Tyz allına syındyla.
Barъsъda көz cıttajъn
Kitavcъqqa qarajdyla.
Quvanc-volub kitavcъqnъ
Elivlerin sanajdyla.
Barъsъda, biri qalmaj,
Oquqqa eniklejdile.
A, b, t, ç, x, dev
Xariflerin eçiklejdile.
Savijcikle oqujdula

Kitavcъqdan көz
ajъtmaj.

Toxdamajъn kyreşelle
Ne arъtmaj, neda tal-
maj.

(A. Biçilapъ көcyrgendi).

Ata vəl çaşlarь.

Atasь çaşlarьna: „bir-birigizni bilib, bir-biriñi tutub, ariv çasaqьz“ dev osjat etgendi. Çaşlarь birda tь-
ңыламаqandьlada bir-birleri vəl urusub başlaqan-
qьla. Bir kyn atalarь bir aqac sibirtgini keltirgendi-
da: „sьndьrьqьz“ dev çaşlarьna bergendi. Çaşla
kyresgendile-sьndьralmaqandьla. Ol zamanda ata-
larь sibirtgini alqandьda, teşiv birer sьvьq etiv,
çaşlarьнь birerine birerin tutduruqandь. Ala bek
tьnc oqunaq sьvьqlanь sьndьrьv-sьndьrьv taşla-
qandьla.

Olzamanda atalarь alaqa:

„çaşla, sizda vu sьvьqla kibiksiz, bir-biriñi bilib
bir-biriñi tutub çasasaqьz sizni birevda xorlamaz,
alaj bolmaj bir-biriñi tutmaj cасььssaqьz sizni
xar kimda xorlar“ dev ajtxandь.

Ətyryksyz çasъq.

Tovcuqqa qarnaş bazardan bir qamacъq keltirgendir. Tovcuq anıa qanъv alъna çoluqqan xar zatnъ qamacъqъ vla kesib başlaqandъ. Alaj ete kelib vacxada atasъ ornatxan kœget terekciklenida kesgendi.

Atasъ kesilib turqqan terekcikleni kœryv, mudax bolub, Tovcuqqa sorqandъ: „Bu men ornatxan terekleni kim kesdi?, men anъ ujaltnaj qojmam“ dev. Tovcuq çasъrmaj atasъna ajtxandъ: „atam, men kesgenme, aman etgen esemda men etgenme“ dev. Olzamanda atasъ ajtxandъ: „Bu kœget tarekle bekъbaqalъ edile, alaj bolsada seni tyz sœleşgenin andanda baqalъdъ“. Alaj ajtъv Tovcuqnu atasъ qucaqlaqandъ.

Nart sœz: çalqqan sœz igiliir etmez, kœrti sœzge baqa çetmez.

Eki guguruk.

Eki guguruk baguşda çyrtýşxandy. Biri kyslyrek bolqandyda xorlav birsini baguşdan quvqandy. Andan sonura tauqla varýda any maxdarqa qalqandy. Guguruk Өxtemleniv başxa arvazda tauqlada eşiitsinle dev ucuv sarajny başyna miniv, „manña qaraqyz, men guguruknu xorladym, menden kysly duniyada guguruk çoqdu!“ dev qanatlarýn qaqýv qýsýr-qýsýrmaz, qartçýja ucuv keliv, sermev tırnaqlarý bla qýsýv, alýv ketkendi.

Nart söz: Ullu sölşmeda ullu qav.

Eki ulaqşyq.

Suv varqan teren qu-laqný ysyne avqan bir terekni ysy bla tar kÖpyrcyk bolqandy. Bir kyn ol terekni ysy bla

bir ulaqşyq Өtyv varqanlaj anña qarşy daqýda bir ulaqşyq Өtyv tevregendi! „Manna çol ver!“ dev biri ajtxandy, „oqaj, sen manña çol ver dev!“ biri ajtxandy. Alaj bla ekisida tyjysgendileda ekisida suvqa ketgendile.

Kim bek syedi.

Bir qatъnnъ eki balasъ var edi. Bir çoida alanъ biri anasъna „anam, sen meni bek syese, mena seni andanda bek syemê, ne ycyn desen: meni birden sora anam çoqdu, seniva eki balaq bardъ“ degendi.

Aqылъ at.

Bicenlikge atnъ otlar-qa çibergendile. Kyn birda bir issi kyn bol-
qandъda, at qъzъv suv iceri kelgendi. Çuuq-
dava ne kôzlev, ne ilipin suv bolmaqandъ.

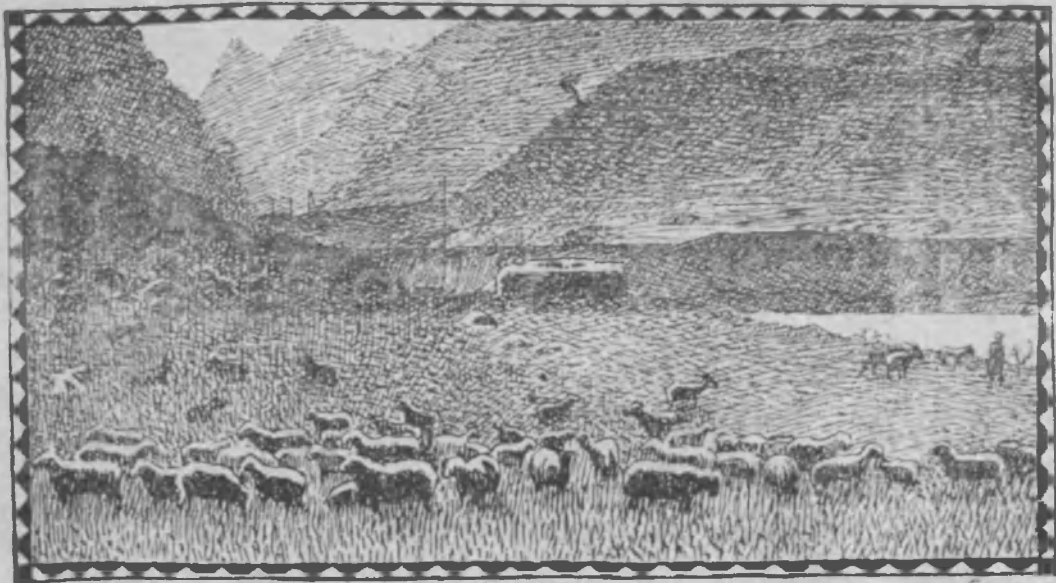

Xuju bolqandъ. Xujudana necik suv icsin? Alaj bolsada at adamlanъ xujudan suvnu qaıaj cъqarъv tегenege qujoanlarъn eslegenedi. At xuju ceiekni vaun tisleri bla qъsъv, tartъv cъqarqandъda suv tege-
nege qujulqanъnda at iciv suvdan tojqandъ.

Qoşu.

Taң carıqı atıanlaj
Qoşda qoşu turadı,
Şapada ot tamızıv
qoşdan tytyn
cıradı.

Aşav içiv tojqanlaj
Syryvcyle qovadıla,
Buzovlanı qısdarqa
Buzovcula savadıla.

Qojıu qozu aırıv qoj
syryv bla ketedi,
Cırq kevgenlej qozucı
Qozulanı kytedi.

Syryv ketiv varadı
Sırtnı, qolnu qaraltıv,
Syryvcyda cırılajdı
Cırekleni taraltıv.

Aman nöger.

Eki nöger cegetni icinde ketiv bara bir alyge tybegendile. Birini şkogu bolqandъ, alaj bolqanъ ycyn, qorqqandan nögerinda qojub, qacъb bir miik terkege minnendi. Birisiva qacmaj çolnu ysynde qalqandъ. Ol ne eterge bilmej turqanlaj „aly ölykge tijmejdı“ degen xapar esine tysgendida, çolqa sırtъndan tysъb, kesi—kesin ölgenca etgendi. Aly qatъna keliv anъ iinsgegeninde, ol soluun ne azda almaj turqandъ. Aly iinsgeb voşav, ölyb turadъ dev qojub ketgendi. Aly ketgenlej teni şkogu bla terekten tysgendida „tenim, aly seni qulaqъna ne şъbъrdadъ?“ dev sorqandъ, „qынлъq kynde tenin atxan adam osaldъ“ dev qulaqъma anъ şъbъrdadъ dev nögeri anңa çuav bergendi.

Майнь 1-сi куну.

Майнь биринци кунунде ертенбла ерте Ахмад савъв Ёсламқа келгенінде, Ёслам қовмај орунда хурулдав—џуқлав тураеди. Ахмат Ёсламнь ијатъв „турда џеңил киин, сен еринcek; Ёссada, Fatimatda дақьда қалқан нөгерлерибизда ерте ketgendile skol-nu алънда џыльық ceribizge“ дев ајtxандъ. Ёслам көзлерин уva қовxандъда кииннendi, қолун, бетин џув-қандъ. Асақанда etgendida Ахмadda Ёсламда џыльық cerlerine теvregendile. Полда vara-vara Ёслам Ахматxа sorқандъ: „Alan, майнь биринци кунунде празник нек volадъ, биз ол кун skolda нек oқumajbъz“ дев. Ахмат Ёсламқа: ma көremise, сен еринcekse, ucitel бизge анъ ајтъв аңылатхан заманда сен oјнарқа volub тыңламақansa. Ол кун vajла, vijle, kyclyle хаqlарън аsav турқан, дуниада хар туqum milletni urunub, ишlev kesi қынь вla џасақан иsci халqlаръ вагъсъда ишлерин qojub, џыльыб, қъзыл vajраqlа tutub oрамлақа cъоқъв, бир-бири вla қарнаш volub, биригив, ne затха razъ volмақанларън, алақа иги џасарқа ne зат eterge kerek volқанън vajраqlаръна џазъв. сөз влада ај-

Bir soqur kişi kece qarañda allına fanar tutub
varaedi. Bir çaş çoluqub „sen teli, kesin soqursa,
сырапына ne etese“ dev sorqandъ, soqur: „seni
kivik kamsъkla qarañda keslerin urub meni
авындырмасынla“ dev eitime degendi.

Kaska bıa qumursxa.

Kaska çazbq çaj uzunu çırlaj turub,
Qbş azbqqa çuq çyjmaqandb urunub.
Xar qavraqa ol sekirib ojnaj edi,
Çasıl kırdbkladan tojub çırlaj edi,
Çıroqa qbzb, amanlbqqa belin bajlav,
Es çyjmadb kızıynde artxa ojlav.
Xaparsızlaj qaltıratvb suuq çetdi,
Qbrav urub qbşlbqladan kırdb ketdi,
Çazbq kaska ac bolub, suuqdan qatvb,
Ol varqandb xonşu qumursxaqa tartvb:
„Çaj uzunu çırlaqandan boşamadım
Men qbşma aşar azbq çyjalmadım“.
Kızıynde azbqbn çyjolan xonşusu
Qart qumursxa bıajd dedi boluşlusu:
„Teli kaska çajda sen çırladbn ese
Qbş uzunu hajda tebse-hajda tebse.
Çaj işlegen qbş toq bolur ma, memica,
İşlemegen acdan ılyr ma, senica.

(A. Umar Kıc).

Tylky bla turna.

Bir çolda tylky turnaň „men sanňa qonaqlıq etgenme, manňa qonaqqa kel“ deb kesine saqır-
qandı. Turna barqandı. Tylky kak etiv tabaqqa
çajıqandıda turnaň allına salqandı. Turna burnun
tabaqqa ne qaqsada auzuna cuq kelmegendi. Tyl-
kyva „ıjalma, qonaq, ıjalma, aşı!“ deb kesi ça-
laıqandıda boşaqandı. Tylky kesi aşav bitgeninde
ajtxandı: „qonaq, aş az boldu deb aıv etme, baş-
xa zatda hazırlajalmadım“ deb. Turna: sav bol,
sav bol, endi senda
manňa qonaqqa kel
deb tylkyny kesine qo-
naqqa saqırqandı.

Tylky anı kelgndida
turna sora xantus etiv,
bir tar auzlu qosunıa
quıub allına salıv „bek

tatlı xantusdu, qonaq ıc“ degendi. Tylkyny xam-
xotu qosunıa kirmegendida qaraqantda qalqandı.

Turnava başın vojnu-
na deri qosunğa su-
qub, xantusnu içib bit-
dirgentda tylkyge „toj-
duǵmu? aşaǵanǵı içi-
ne çuqsun! entda kele-
kele tur“ degendi.

Nart söz: birevny bərķyn alsan bərķyǵe saq bol.

Ç u t i t.

Bir it auzuna syek qabǵb kɵpyrden ɵtyb barǵan-
laj, suvda kesini kɵlekgeci kɵzyne bir başxa it sy-
ek alǵb barǵanca kɵrynnendi. Çutluqdan anǵ sy-
egin alama dev suvǵa sekirgendi. Alaj bolǵanǵ
ycyna kesini syegi suvǵa ketgendi, başxa itniva
tavmaǵandǵ.

Eki qalaçyk.

Bir temirci eki qalaçyk işlegendi. Alanь birin bir savancь satьв alqandь, birina bir tykenci satьв alqandь. Savancь qalaçygy bla savan syryv turqandь, satьvcuva tykeninde tutxandь.

Bir çyldan bu eki qalaçyk çoluquşxanlarьnda tykencini qalaçygyn tot vasьв turqandь, savancьнь-qьva kymuş kivik çьltьrav turqandь. Tykenciniki savancьqьna: „sen vьlaj nek çьltьrajsa, mena qaralьв qalqanma?“ dev sorqandь. „Men işlegenmeda anь ycyn çьltьrajma, sena çatьв turqansada anь ycyn qaralqansa“ dev çuav bergendi.

Kertisida: çatxan cirir.

Nart söz: işlemegen arьmaz, qьjnalmaqan çarьmaz.

Şkoloğa saqırǵy.

Savijle şkolğa tevregiz!
Tauq eterde qısqıqand
Ertden aş çeñil
 aşaqlıǵı
Kyn eşikden
 qaraqand.
Xar adamda, xar
 çanında
Barıǵı işin işlejd,
Çygyn elted qanatında
Bal cibinda bal izlejd.
Atı barad atın çerlev,
Cegetda tauş eted—

Aqlar tauq tırq,
 tırq, tırq dev
Aqlar qazıw kyreşed
Cavaq avnu cavaqıǵıda
Suv çaqada tartadı,
Bir çanında calqıǵıda
Xansın bulıw atadı.
Erincekni çasav
 qojmıjd
Kitablanı alıqlıǵı,
Kyreşmegen adam
 oñmıjd
Siz oqırğa barıqlıǵı.
 (A. Bıdılanı).

Erincek Xasan.

Xasanǵa: „Xasan, qozulanı kyterge bar deseie, oqıǵı çanım! erinlerim, ajaqlarım çarlıqandıla“ dev barıǵı unamaj edi. Aş xazır bolıw sora Xasanǵa „Xasan, qov aş aşarğa“ desele, Xasan: „qajda meni çuurt icıwı ullu qaqıǵım“ dev aşarğa caba edi.

Nart söz: aşıda öery, tışde öly.

Es etib işle.

Bir kişi çasna terekni quv butaqların kes dev baltanıda verib iygendi. Çasçq butaqa minib arqasın terekge tirev bir butaqn kesgendi. Ullu kolly bolub andanda mik bir butaqn ucuna minib artıdan kesib tevregendi. Bu-

taq çasn aurluqundan çeñnil oqunaq cıqırdav başlaqand.

Munu ne çeñnil kesdim, qalqanlanıda vıaj oıturub keserme dev ajtır ajtmaz, butaq snıv ketib, çasda butaq bla birge cıqılv çerge tysıv, ças qolun, vashn teşkendi.

Tylky bla kyty qojan.

Tylky kyty qojanna „vıaj tar eşikcik nek etese“? dev sorqand.

Kyty qojan „sen manna qonaqqa kelmez ycın eteme“ dev çuav bergendi.

Beşik çыр.

Savıjcıgım sen çuqla
Bellav, bellav bөleim,
Çandan syjgen
 balamsa
Adam bolıv köreim.
Sen çылама, тыңсық
 тав,
Men turama qatында,
Beşiginі çarытыв
Ajda tied başында.
Bilim, aqыл sen alsañ
Sen tyz çolоqа turusa,
Terseiv barqanlanь
Bzlarына burursa

Bellav, bellav savıim
Qor volaim çanьна,
Sen uјansañ, syt
 kelgend
Sañna emcek salьрма.
Alaj ete sen qorqma
Ullu kişi volursa,
ilmu oquv sen andan
Bilim, aqыл alьrsa.
Urunñan işci xalqqa
Sen söz, aqыл tavarsa
Zalimlik vajlav turqan
Av көzlerin acarsa.

Balасыңым sen çuqla
Bellav—bellav bөleim,
Çandan syjgen savıim
Xalqqa çarav köreim.

(A. Biçilano).

Съвсьқ вѡ съвсьқ валаѡа.

Calqьcьla calqь calaedile. Bicenlikdeva yjasьqda съв-
сьқ valaѡa volqandьla. Analarь yjasьqqa ucив ke-
liv yjanь tögeregi calьнѡв turqanьn көrgendida
balalarьna ajtxandь: „Savijle! volur voldu! endi тьnc
turuquz, qьmьldamaqьz, qьmьldasaqьz tutarla, in-
rde vasxa çerге көcyryrme“ degendi. Съвсьқ ва-
лаѡа bicenlikni çarьq volqanьn көryв: анавьz qart-
dьda anь ycyn syjmejdi ojnarьвьznь dev qanqьl-
darqа, cьrlarqа qaiqandьla. Çaşьqla calqьcьlaqа
azьq alьв kele вьlanь cьrlaqaqlarьn eşiiв varьcьn-
da tutxandьla.

Nart söz: Adam sözge tьnьla, adam sözyn aьnьla.

Съвсьқ вѡ съвсьқ валала.

Calqьcьla calqь caiaedile. Bicenlikdeva yjasьqda съвсьқ валала воѡqандьла. Аналарь ујасьqqa ucив келів ујань төgeregi calьнъв турqаньн көrgendida валаларьна ајtxандь: „Savijle! volur boldu! endi тьnc турuquz, qьмыldamaqьз, qьмыldasaqьз tutarla, иңirde vasxa çerge көcyryrme“ degendi. Съвсьқ валала bicenlikni çарьq воѡqаньн көгyв: анавьз qartдыда ань ycyn syjmejdi ojnarьвьзнъ dev qanqьldarqа, çьrlarqа qalqандьла. Çaşьqla calqьcьlaqа азьq алъв kele вьлань çьrlaqanларьн ешитів варьсьнда tutxандьла.

Nart sөz: Adam sөzge tьqьla, adam sөzyn aqьla.

Tylky via çyzymle.

Tylky kirdi basxaqa
Örge enişge qaraqqa,
Anda çyryv başladı
Xar төрт çanьn mararqa.
Qarav ol anda көrdy
Çyzymleni sarqalьv,
Çartьlarь alanь
Ariv bişiv qaralьv.
Xьjla tylky көrdyda
Seir boldu alaqa
Ne kyreşdi çetmedi.
Ol alanь aşarqa
Çazьq tylky çetalmaj
Çyzymleni taşladь,
Acьv volub ol zaman
Bylaj ajьv başladı:
Aşamajma tursunla
Men alasьz çaşarma,
Artда keliv qьjnalmaj
Men alanь aşarma.
Men syjmejme aşarqa
Byllaj qatxan çyzymny,
Tişlerimi qamatьv
Men qaratmam көzymy.

(Aqvajlanь Is.)

Nart söz: rışdär çormege cetalmaqanьnda: rirli çorme, kirli çorme, deјedi.

Buv.

Bir çolda bir buv aqacdan cыqыb suv icerge øzenne ennendi. Suvqa qarav kølekgesin kørgendda: myjyzlerini ulluluqlarына, arıvluqlarына vek quanqandъ.

Soңura ajaqlarыn kørgenindeva „ne erši, ne, inigeledile, dev buşuv etgendi. Alaj ajтыr-ajtmaz bir çanыndan bir vøry cыqыb savxandъ. Buv ol uzun ajaqlarы bla uzaq-uzaq cыңav, qacыb vøryden qutulub cegetge kirgendi. Sora buvnu ol uzun myjyzleri aqaclaqa ilinirge qalыb qacalmaqandъda buvnu vøry qaqыb alqandъ. Ol zamanda buv ajtxandъ: „Aj anasыныva, søkgen ajaqlarыm qutxardыla, maxdaqan myjyzlerima tutdurdula“ dev.

Nart sөz: Başda aqlı bolmasa eki ajaqqa kyc ceter.

Өтырыкcy Syryvcy.

Syryvcy bir kyn ceget qыrыnda syryv kыte tur-
qanlaj, qoşdaqыlanь qorqutama degendida, qoşnu
tuvrasыna сыqыv „о, хахаж, qojлаqа çallь savды!“ dev
qысыгыqа qaloqандь. Qoşdaqыла anңa inanьv, ki-
mi tajaq, kimi qazыq, kimi şkok alьv сыгыldaşьv
savьv çetsele çallьda çoq, zatda çoq, syryvcyva al-
daqanьna quanьv сыrtыndan тысыv xarx etiv kыle
turadь. Qoşcula camlanьv, qajтыv ketgendile. Bir
talaj kynden sora, qojлаqа vөry savьv vijaqы çer-
den qoşxa хахаж tual etgendi. Qoşdaqыла vijaqы
өтырыкcy vijaqыllaj aldaqan etedi dev, varmaqan-
дыла.

Өтырыкcy syryvcyny, qojларына vөry savьv bir
qojun alьv ketgendi. Ma өтырыкny xairь alajды.

Nart söz: amanlyqçыnb eki ylysy vaşыna.

Biici qaısb zamand?

Qar qurudu, çer aсылдъ,
Kök kykyrev, suv cасылдъ.
Kyn qыздыгъв cer usyne
Çav çasil kыrdыk çailдъ.

Calmanlada qozu, ulaq
„Maj-maj“ etiv maqъradыla
Analarъn emer usyn
Keligiz dev caqъradыla.

Savanсыda çerni qazыv
„Oвах, оң qajt“ dev varadъ,
Gardoş salыv, urluq cасыv
Biterine quanadъ.

Çыlnъ төрт zamanъ vardъ:
çaz, çaj, qac, qыş.

Kynleni atlarъ:

1—şabat kyn, 2—ыx kyn, 3—ваş kyn, 4—gyrge
kyn, 5—varas kyn, 6—orta kyn, 7—vajгъm kyn.

Ajlanъ atlarъ:

Janvar—31 kyn, Fevral—28-29 kyn, Mart—31 kyn,
Aprel—30 kyn, Maj—31 kyn, Ijun—30 kyn, Ijul—
31 kyn, Avgust—31 kyn, Sentjavr—30 kyn, Ok-
tjavr—31 kyn, Nojavr—30 kyn, Dekavr—31 kyn.

Çazнь ајларь: mart, aprel, maj.

Çajнь „ ijun, ijul, avgust.

Qacнь „ sentjabr, oktjabr, nojabr.

Qьsнь „ dekabr, janvar, fevral.

Çavharatнь оқуроға бароҗань.

Bir kece Çavharatxa atasь: „qьзьm, sanña çeti, segiz çьl boldu, endi оқуроға şkolqa varьroға kerke. Sanña qalam, karьndaş, tetrad, daqьda „Çaнь qaracaj elible“ alqanma, ertdenbla seni aльв şkolqa varььqma“ degendi. Ertdenbla anasь Çavharatнь vetin, qolun çuub, çaнь sevgencigin kijdirdi. Sora atasь Çavharatнь, aльв şkolqa eltgendi. Çavharat şkolda kesini tenleri—qьzсьqla bla, çaşсьqla bla birge olturub ders aльв başlaqandь. Ol kynden sora Çavharat xar kyn sain ertden bla ertde turub, vetin, qolun çuub, gьrçьn aşav оқуроға çyryv başlaqandь. Bir eki ajdan sora Çavharat оқуроға, çazarqada tyzeliv, qaqьt çazьv, kitav oquv tevregendi.

Oquv, bilim.

Hajda, alanla, çyrygyz biz oquroja baraiq
Tuvqan kesi tilibizde bilim, aqyl alaiq.
Çaşlarbızda qadalav oqujuq maktablada,
Çarq bilim asxyların köreik kitablada.
Oqumaqan soqurdu soqur taşxa avnyr,
Endigi dunjaıda köz asmaqan qavylar.
Bilim dunjany bii, bilim dunja vaxxar,
Xar ne zatny sen syjsen bilim any asxar.
Bilim kyc bla ucadyla temir quşlara miniv,
Çavaq kibik çyzedile teniz tyvnyne kiriv.
Bilim izlev tavlada altyn, kymys tavady
Çyz, min atny kycların barqan suvdan alady.
At çegilmej meşina varad savanny syryv,
Arvalada varadyla temir çollada çyryv.
Biz oqujuq, vileik xar bir zatny volunyn,
Savan syryv, mal kytyv yj tutuvny oquyn.
Altyn, kymys çaxar tavlarybız kyledile
Oquqan adamlava any tava biledile.
Qovan qasav varady xar kyn sain şuulday,
Biz oqusaq bilibiz ol ajtxanny aqnylav.
Endi burun çasavla çaramazla, ketdile,
Xar kim, vaş boşluq tavxan bir zamanla çetdile.
Çahillikni taşlaiq, burun çolnu qojaiq
Çaň çasav kergyzgen tyz çolla bla baraiq.

(Alilany Umar).

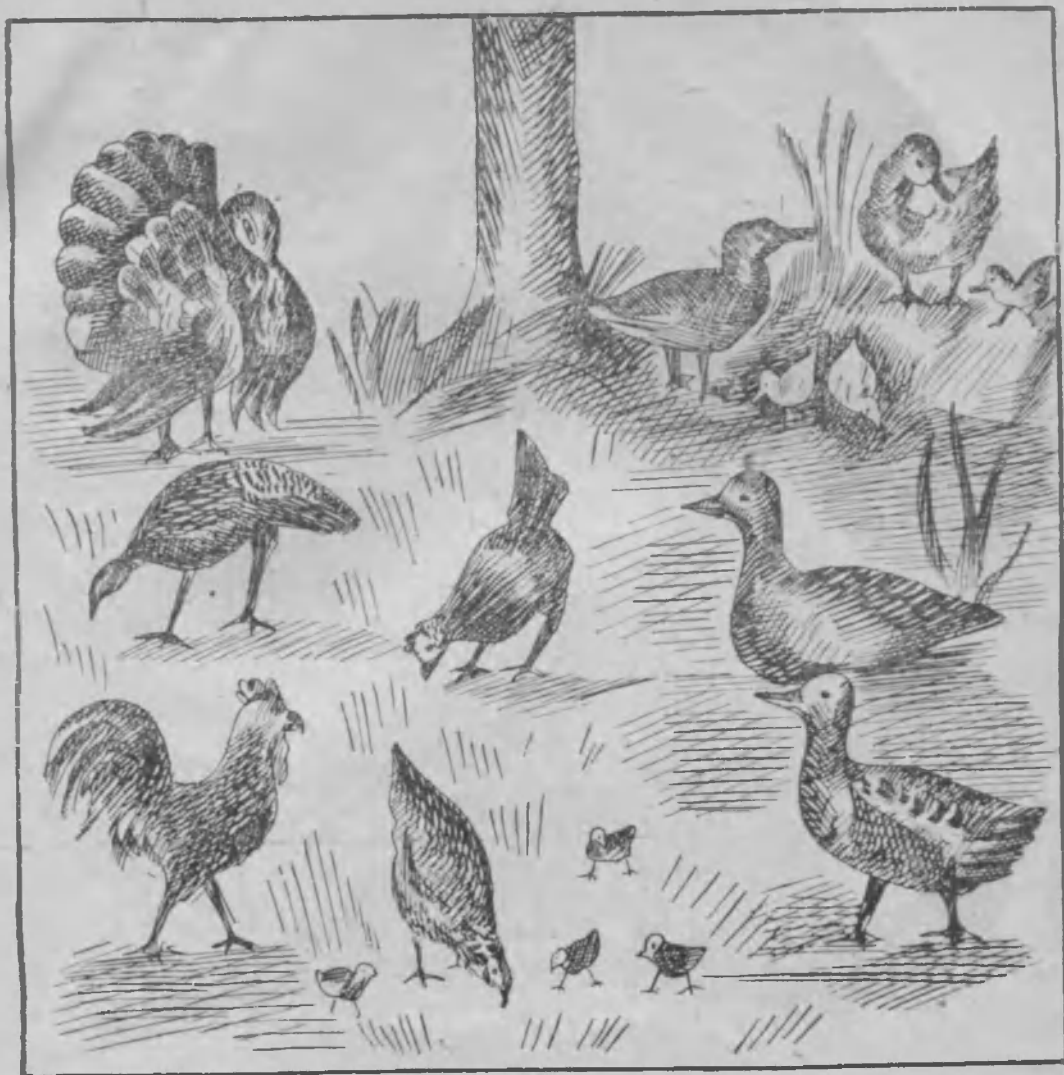
Bu suratda k r genigizni xarar n  az     .

Tiri bla  alqav.

 alqav  as  bygyn ojnaim tamv la oqurma  de-
gendi.

Tiri  as  bygyn qadal v oqujum ojnaro ava xar
zamandada volurma  dev qast et v oqu and .

Aql s z: i   itmein dert  itmez.

Уј қанатлыла.

Қыт тауқ, вавуш, қаз, тауқ.

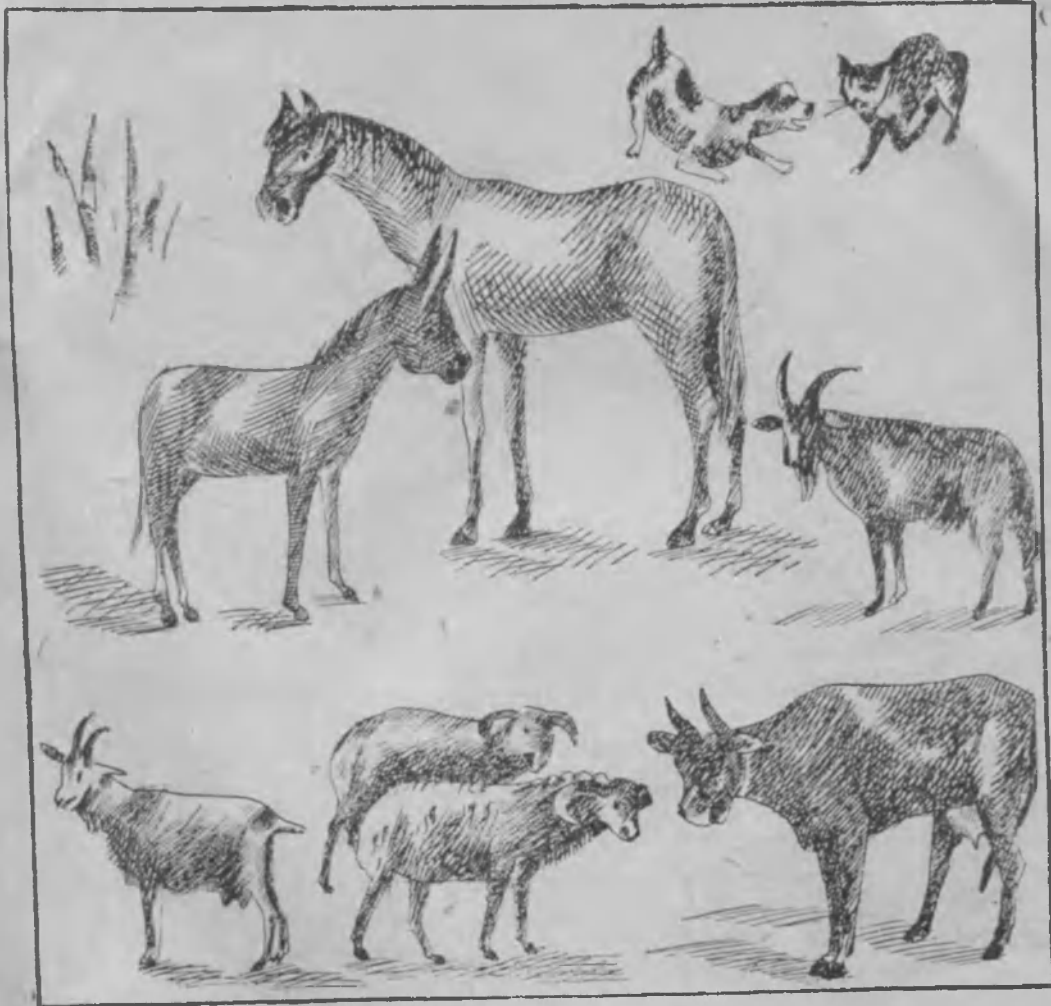
Sen bilgenleni ajtcb!

Кіік қанатлыла.

Қартсықа, ғыһн-қуш, қуш, қарықас, қарқа,
көгырсун.

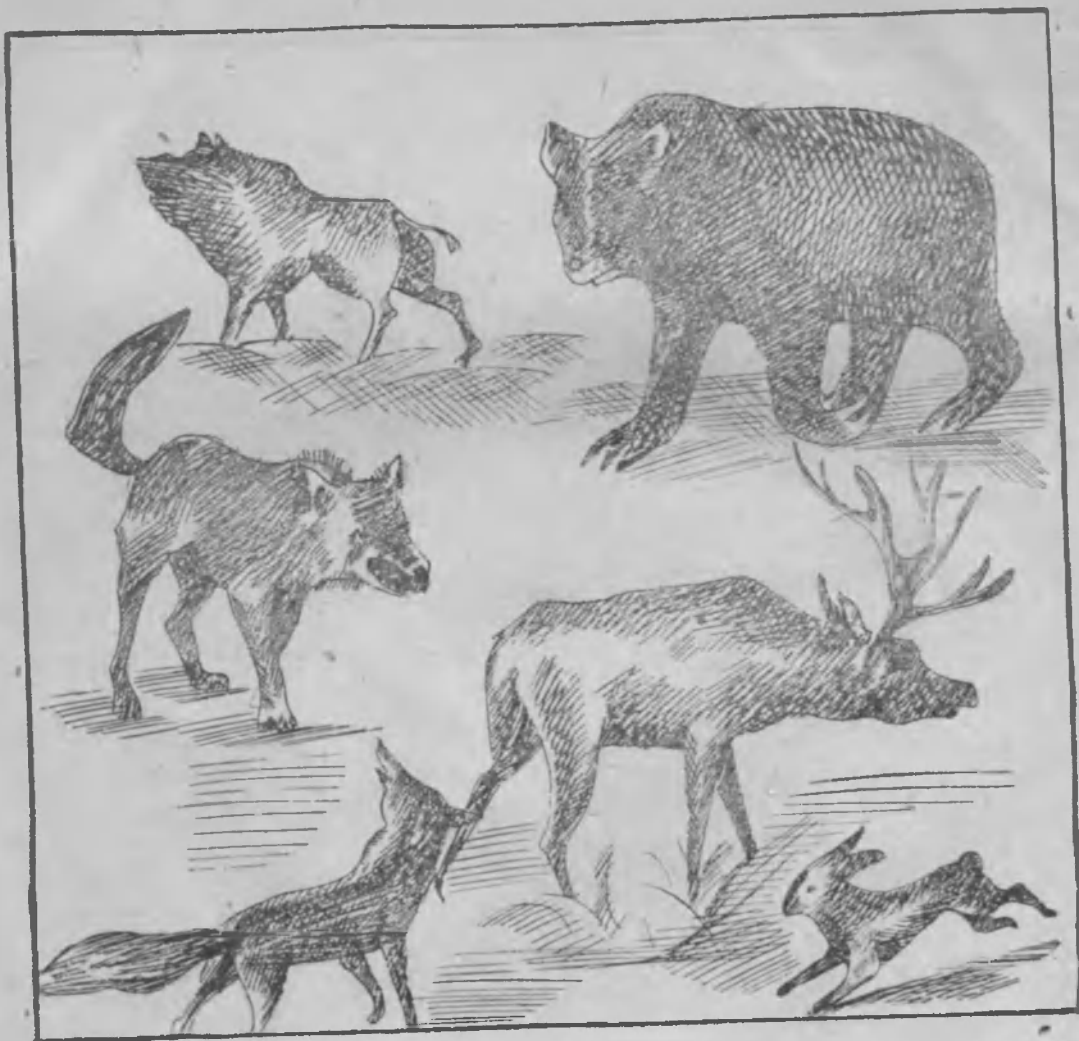
Кесің білгенлені айт!

Yj xaivanla.

At, inek, it, kişdik, qoj, ecgi, ešek.

Sena qajsb yj xaivanlanb bilese? ajt.

Tyz çanbvarla.

Aslan, aju, bery, buv, tylky, qojan.

Sena qajsblanb eilese? ayt.

T. Q.-T. I. I.
QILMI KOTRXLANƏ
T. Q. I. I.
HAYI X. I. I. I. I.

52754

БАҚАСЬ 28 к.

ЦЕНА 28 к.

у. 03к

У. АЛИЕВ—Букварь 4-е переработанное и исправленное издание. На карачаево-балкарском языке.